

Én csak egyetlen mondatára emlékszem:

– Meglátogatjuk a múltat? – kérdezte a téren, Szent Imre herceg szobra alatt. Sírós hangon, szándéka szerint gúnyosan.

– Akkor kezdett el inni János – mondta az asszony. – Többé nem láttam őt józanon.

– Hiába minden! – mondogatta. Hogy szegény Ábel. És hogy az ő számára ötvenhatnak vége van.

Szóval, ez a negyvenéves Új Írás. János két prózaverse. Rendezgetem a dolgaimat. Ma lesz az ötvenedik osztálytalálkozó. Az öregdiákok a Búfelejtőben jönnek össze, a temetőkapuban. Nincs már sok hátra nekik, szoktatgatják magukat. Meghívtak engem is, János helyén pedig ott ül a húga. Talán tízen vagyunk összesen, a többiek Amerikából küldözgetik a táviratokat. Faképnél hagyták ezt az aprócska hazát, a fiaik már amerikaiak.

Leülök Móni mellé. Alig ismerem meg. Az orosz pezsgő óta ismét eltelt két évtized. Egyikünket, egy kopasz úriembert, lovaggá ütötték. Vagy vitézzé? Valami címet kapott. Most felköszöntik őt a többiek. Én is tapsolok.

Amikor hazaindultam az ősmocsárból, indián barátom, Ülő Bika azt mondta: vigyázzak, mert háború készül. Hát itt, a Búfelejtőben, nem készül semmi. Nem nyílt ki a nagyvilág, mint a nóta mondja, és a kalapácsot senki sem emelte meg. A pincér felveszi a rendeléseket, mellettem halkán zsidózik két öreg.

Nem, a világ nem változott ötven év alatt. Mónika piros pöttyös fürdőruhája kint lóg a kötélén, hóhányók krákognak a Margit körúton. Ez itt két írónak készülő kiskamasz. Ferrari Vilcsi melle. A Lordok Háza, a Tünde, a Körtér. A talponállók rogyant emberisége az ötvenes évek sötét égboltja alatt. Ábelt kilökték a vonatból, János faképnél hagyta az Egyesült Államokat.

Ez pedig egy fél évszázados villamosbérlet. Móni girhes gimnazista lány, rémülten mosolyog. Valahol orosz pezsgőt bontanak clevelandi gyilkosok.

Meglátogatjuk a múltat? Kilenc perc! Bandi hangja mutál. Meg, meg, monsieur. Így társalgunk a szeméttelepen.

Sántha József

A LEYDENI KAPITÁNY

Késő este azzal állított be hozzánk, hogy a szélmalom, amelyben lakunk, a telihold el-lenére nem vet árnyékot. Már éppen lefekvéshez készülődtünk, úgy, ahogy találtattunk, vékony trikóban, háromnegyedes alsónadrágban, a bakancsainkat mezítelen lábunkra felrángatva, egyből kiszaladtunk az ajtón, mintha legalábbis valamely ritka égi tünetmény szemtanúi lehetnénk, de a sötétségben ide-oda botorkálva csak nagyon körülményesen jutottunk el annak a felismeréséhez, hogy az idegen ember, aki ebben a kései órában hosszan zörgette már korán bereteszelt ajtónkat, és amikor végre bátorságot gyűjtöttünk, hogy végül is beengedjük, minket szinte megvádolva, hangjában alig leplezett indulat-

tal közölte velünk a szélmalom hiányzó árnyékáról szóló észleléseit, rádöbbsentünk, hogy hazudik, hiszen amikor a támfal körül bókászva végül is megpillantottuk a holdat, ennek a fénymezejét követve, jól láthattuk a még zsenge, kora tavaszi fűvön a malom város felé elnyúló hosszú árnyékát. Visszatérve a konyhaként és nappaliként használt alsó térbe, a későn érkezett vendég már a kályha melletti kanapén kényelmesen elheverve mély álomba szenderült, úgy, ahogy jött, egy barna vászonkabátban, jelvényekkel, rangjelzésekkel telitűzdelt katonasapkában, amelyről nem tudhattuk, mely idegen ország egyenruhája is lehet, mi legalábbis sosem láttunk ehhez hasonlót. Hosszan és tanácstalanul álldogáltunk a furcsa jövevény előtt, nem mondhatnánk, hogy haragudtunk volna rá, ám – amennyiben megítélhettük – meglehetősen szokatlan módja volt mindez egy éjszakai látogatásnak, s a felső szinten lévő szobáinkba be sem léptünk ezen az éjjelen, inkább a kályha tüzét még órákon keresztül ébren tartva, külsejének szokatlanságából próbáltunk következtetni a történetek értelmére. Míg a félhomályban egy barna hópihékkal behavazott alaktalan halmocskának tűnt, amely néha föl-fölhorkanva látszólag kiigazította ruhájának különböző helyein mutatkozó horpadásait, hajnal felé már a tehetetlen embertest egyre jobban kiélesedett a levegőből, arcának a szűk gallér szorításában mindinkább szétfolyó, alaktalan formája lett, amely ugyan nagyon is fonynyadtan és gyér bajuszától megtörve újra emlékezetünkbe idézte jöttének katonás, minket teljességgel szolgálatába állító határozottságát, ám azt is érzékeltük, hogy házigazdaként már valami egész más kapcsolatnak kell megteremnie közöttünk, s az éjjeli belépése csak fáradtságából, esetleges látomásaiból következő megtevesztő színjáték lehetett.

Egy kétes állítással indít mindig, csak folytonos munkálkodása eredményeként látja be egy idő után hibáit, ahogy azt kora reggeli ébredése után újra tapasztaltuk, de ekkor már lényegében olyan tágra feszíti szét szemlélete látókörét, hogy szükségtelennek érezheti belátni, jóvátenni ezeket az észleléseit, mintha az első, tévedésen alapuló felismerése segítene abban, hogy aktivitása fokozásával rálásson a leglényegesebb dolgokra. Mikor a szélmalom emeleteit a kíséretünkben bejárva a madárcsontokkal, félig elrohadt galambtetemekkel teli huzatos padlásteret megtekintette, minden megfontolás nélkül, már első pillantásra a legalkalmasabb helynek nevezte ezt a szélein alacsony, közepén a malom vitorláit az őrlőkövekkel összekötő hatalmas gerendákkal, fából készült ormóttan fogaskerekekkel zsúfolt teret, amelyeknek látványa öt percekig lenyűgözte, s ahonnan a szél irányában forgatható tető segítségével változatos kilátás nyílt a kissé egyhangú alföldi tájra. Még azon a reggelen egy széklet és egy deszkából, bakokból összeállított íróasztalt követelt tőlünk, a hely minden előnyéről hosszan eldiskurált velünk, és láthatóan türelmetlenül várta, hogy a számára halaszthatatlannak gondolt tevékenységéhez azonmód hozzákezdjen. Mi, akik a legkevésbé sem tudtuk elgondolni munkája fontosságát, annak valódi tárgyára pedig még véletlenül sem kérdeztünk volna rá, csak némán figyeltük, hogy a padlást uraló rendetlenségben, kézmozdulatainak célratörő belső feszességében szinte már egy perc alatt mennyire messze távolodott tőlünk, elképesztő gyorsasággal belakta ezt a teret, amelyet állítása szerint néhány hónapon keresztül majd használni óhajtott. Kínálásunkat visszautasítva, csak épp a legszükségesebb dolgokat volt hajlandó tőlünk elfogadni, mintha azáltal, hogy optimális feltételeket talált, a körülmények ezentúl a legcsekélyebb mértékben sem foglalkoztatnák.

Tevékenysége a következő napokban monoton zümmögésként fokozatosan megülte a malom egész épületét, holott teljes némaság és csönd honolt belül, mi is csak a leg-

szükségesebb, halaszthatatlan kora tavaszi dolgainknak engedték át magunkat, mindig vigyázva arra, hogy a napszakonként más égtáj felé elfordított, a vitorla tengelye körül adódó kilátás irányában semmi olyan tevékenységet ne folytassunk, amely a frissen érkezettet akadályozná láthatóan roppant intenzív munkálkodásában. Ha látogatást tettünk nála, belülről fakadó bizonyossága szembetűnően hiteles volt, egy olyan ember képét mutatta, aki mindig jelen lévő elhibázottságában, a helyzetünket érintő dolgok teljes ignorálásában leledzik, szüntelenül a célja felé tör, hogy a számára tökéletes szellemi környezetet megteremtse, és a nyomaiban sem látható, de fokozatosan növekvő, maga köré képzelt apparátuson keresztül, amelynek hallgatólagosan mi is részesei lettünk, minél hatékonyabban elmélyedjen a számunkra teljesen ismeretlen célzatú tevékenységében.

Vélhetően hosszú heteken keresztül csak az ebbéli munkálkodásában talált nyugalomra, a folytonosság és a rendszeresség éltette, mintha kívülről, magának is idegenként került volna működésének csapdjába, ahol azonban egyetlen pillanatra sem adta át magát a szorgalma által kimunkált jóérzésének, iratokat rendezett, folyamodványokat gyártott, vázlatai lassan betöltötték az egyre tisztább teret, már-már csak a tető oldalfalakra ráereszkedő részeiben láhattunk madárcsontvázakat, miközben meg volt győződve róla, hogy távoli eseményeket mozgat, és több ezer kilométeres távolságokban is az ő leveleire várnak. Mikor nagyritkán hosszabban időztünk nála, elmélyedéséből néha felriadva, hasonlóan a korábban megismert, vágyakozását abszolúttá növesztő, áltevékenységét magyarázandó akkurátussággal mutogatta a ketrechen őrzött postagalambokat, mind egyenként megnevezve őket, azt állította, hogy egyik galamb a dán királytól, másik a walesi hercegtől vagy éppen a spanyol trónörökösitől, esetleg Moszkva Patriarchájától hozott neki üzenetet.

Az ilyen elhatározással befelé meginduló emberek egy pillanattal sem tétovázhatnak munkálkodásuk eredményességét illetően, megfelelő számú aktát, gondolati irányultságot felmutatván, szinte kifogyhatatlanok az ötletekben, kezük alatt folyton ég a munka, és ebbéli tevékenységük közben mintha nem is lenne szükségük önmagukra, hol gyakorlatias, hol áltudományos vagy kvázi filozófiai problémákat látnak mindenben, s elhagyatottságuk mértéke állandóan változó céljaik miatt sosem tűnik fel a mégoly alapos szemlélő számára sem. Mi, akik folyton csak terebélyesedni láttuk a malomba betolakodó, magát leydeni kapitánynak nevező személyt, hitetlenkedve tapasztaltuk, hogy a semmiből már-már egy tudományos műhelyt épített föl, bútorokat hozatott, könyvek tucatjait raktározta a polcokon, olyan súlyos kétségeket támasztott minden pillanatban bennünk, amelyek az emberi agy végletes terhelhetőségét tették megkérdőjelezhetlenné. Láthatatlansága és a felületes kiismerhetősége, annak kettőssége, hogy a van igazából nincs, és a nincset nekünk kellene a malom legfelső emeletére felképzelnünk, olykor meghaladta erőnket, és még ha kaptunk is tőle eligazodási pontokat, lényének határozott értelméről mindig csak a közvetlen közelében szerzett tapasztalat győzött meg bennünket.

Csak akkor lepleződött le, ha havonta, kéthavonta vette a bátorságot, és lebotorkált közénk, mindaz a fény, amely fönt alakját, akár a legteljesebb félhomályban is hűvös sugárban keretezte, ruházatát, arcának vonásait klasszikus arányaiban már-már fennköltten nyugodttá és kiegyensúlyozottá varázsolta, lent a földszinten, kopott bútorainkkal teli nappalinkban vagy kint az ólak, szalmakazlak között, ahol napközben az ő kiadatlan útmutatásait követve tevékenykedtünk; mikor önmagába zsúfolódva, felis-

merhetetlen zavarodottságában megállt, szemét ide-oda jártatva, a világgal és magával szemben teljesen inkompatibilisnek tűnt, mintha pihenésképpen megengedte volna, hogy *most* valóban láthatóvá váljék. Észrevéve a kinti levegőn rátörő hirtelen gyengeségét, a birkaól ajtaját leemelve hamarjában átmeneti nyughelyet készítettünk neki, ahonnan ő változatlan buzgalommal áttekinthette az udvart, s viszonylagos kényelemben vehetett részt dolgos mindennapjainkban. Mindez a gyengeség csöppet sem terhelte szellemét, mert néhány pillanat múlva már, igaz, nagyon halkan, azt a megjegyzést tette, miszerint itt – a személyeket illetően – amorf tömegek mozognak, s javasolná mindezeknek a csoportokra való szétbontását és az egész folyamat funkcionális újjászervezését. Mindenképpen megkérdőjelezhető, jegyezte meg, hogy az idő bír-e egyáltalán struktúráteremtő tulajdonsággal. A jó munkához bizonyára sok időre van szükségünk, az az idő, s ez a saját tapasztalata, amit a hasznos cél érdekében fejtünk ki, semmiféle mértékkel nem mérhető időmennyiség. A felfokozott cselekvés, ő mindig is úgy tapasztalta, nem időt rabló cselekvés, belesik ugyan az időbe, ahogy tér nélkül sem gondolkodhatunk, ám sosem mondjuk azt, hogy a gondolkodásunk tereket rontó cselekvés lenne. Az anyagi dolgok, a tér, az érdek s mindenféle emberi életfunkció, már első látásra is, struktúráteremtő sajátossággal megáldott dolgok, akárcsak a hit. Az idő azonban, s most hosszan elnézett felettünk az ólaktól láthatatlan hátsó kertek irányába, csak akkor bír mindezekkel a tulajdonságokkal, ha cél-oksági viszonyokat vetítünk rá, tehát örökké csak másodlagosan. Még ha szükségképpen tevékenységem úgy fogható is fel, *hitem szerint*, hogy eleve erre rendeltettem, hogy ha akarnék sem tehetnék másként, akkor is csak egy agyamba zárt időben gondolkodhatom, s mint ilyet, nem ruházhatom át magam rajtam kívül álló folyamatokra. Ebbe való belevetettségem, úgymond, eredendően nem tartalmaz engem, bár a megvalósítás során utalhatok rá, de nem mutathatom fel magamat, mert a tevékeny ember a tevékenységétől elszakítva nem bír semmiféle jelentéssel. A teleologikus képzet fogyatékos képzet minden esetben. Aki valósággal elmerült determináltsága sűrű folyamában, az semmiképpen nem gondolhatja, hogy bármely része is e tevékenységén túl maradandó lehetne, hiszen abban a pillanatban megszűnne tevékenykedni, a maga lényét csak az állandó munkálkodásával tarthatja fenn, és munkálkodása befejezésével szünteti meg. Mihelyt kivágta a fát, meghal a favágó ember, és mihelyt elkezdi a vetéságyások gyomlálását, megszületik benne a szántó-vető ember. Mikor nem láttam a malom árnyékát, bekopogtam hozzátok, mert nem a teliholdat néztem, csak a malmot, s azt a valóságban egy pillanatra felhő takarta el. A holdat néző ember meghalt, és megszületett az árnyéktalan szélmalmot néző ember. Akik pedig az éppen aktuális látványba születnek bele, mindig a legnagyobb tévedéseiket teszik meg gondolkodásuk tengelyévé.

Már csupán a szemérmesség és a szerénység is arra késztet – mondta elhalóan, amikor már egymást is támogatva a meredek lépcsőkön megindultunk a birkaólaajtón fekvő testével, hogy felvonszoljuk a legeslegfelső emeletre –, hogy ne bátorkodjam magamon kívül senkiben sem hinni, hiszen a hit mindenféle kívülre utaló irányultsága számomra mindig a legostobább emberi gőgöt jelentette.

Szobájában újra csak eluralkodni láttuk az egész padlást összeszenyező galambokat, íróasztalán félig alélt madártestek feküdtek, könyvei tetején vastagon állt a madárürülék. Éjjeli őrző virrasztásunkban egy tárgyaltan szomorúság pótolta most hitünket. Hiába is nevettük ki magunk közt a számunkra csak hézagosan felfogott mondandóját, hiányát már szükségesnek éreztük, telített ürességét kézzelfoghatónak gondoltuk. De amint

reggel kókadozva ébredtünk, a napfelkeltére elforgatott tető alatt, ő már újra kifogástalan ruhában, értékeit újraéledő gondolatai által megtisztítva ült egy oroszlánfejekkel díszített karosszéken, buzgón lapozott könyveiben, és jegyzetelt, s a postagalambok szinte percnként landoltak asztalán. Az Antarktiszon és Afrika őserdeiben kutatók írták hozzá leveleiket, állította, s kezének egyetlen intésével jelezte, hogy induljunk mi is, szorgoskodjunk addigra már jól ápolt kertjeinkben, gondoskodjunk állatainkról, hogy mindenféle kettétört, félrecsúszott, dinamikáját veszítette tevékenységünk hézagainak kitöltésével ünnepeljük ezt a gyönyörű tavaszi napot.

Egymást támogatva botorkáltunk le az éjszakai virrasztás közben fogyasztott, külső kertjeinkben érett, tavalyról maradt meggybortól kissé másnaposan, jókat neveltünk az előző délután hallottakon, mint mindig, utánoztuk szavajárását, számunkra üdítően friss, de befogadhatatlan gondolatait, mint a gyerekek, akik a szavak értelmén túl mindig egy, csak általuk felfedezett igazság eljövételére várnak, mégis, határozottan őrizve mindazt, ami talán később, önnön bábjaikból kongóan üres hangzótereket képezve, életük hiányát valamiként értelemmel betölthetné.

Ahogy voltunk, ruháinkban ágynak dőlve, álmunkban ördögök törtek be a malomba, a bejárati ajtót szuronyaikkal széthasogatva ott álltak heverőhelyeink előtt, nagy figyelemmel és türelmesen megvárták, hogy fogat mossunk, kávéfőzünk, kínálásainkra csak udvarias tagadás volt a válasz, megkértek bennünket, hogy öltözzünk a legmelegebben, még segítséget is nyújtottak bakancsaink fűzőinek bekötésében. Éjfél után már kint álltunk a malom körül, miközben ők százszor ki- és bevonultak, kávéfőzést is osztogattak köztünk, és mintha valami járműre várnánk, egyetlen sorba kellett rendeződnünk, ami akkor szokatlannak tűnt, többször is udvariasan megkértek bennünket, hogy mindig csak a malom falát nézzük, lehetőleg ott végezzük el kisebb szükségleteinket is. Valahonnan aztán elindult egy alig félreértelmezhető cselekvéssor, amelynek közeledtével nem tudtunk másra gondolni, mint hogy puszkáik szuronyával próbálnak megfegyelmelni bennünket, az éppen a rendért szorongókat, a megértés legkevesebb lehetőségével bírókat. Egyre közelebről hallottuk a másikunk testéből fakadó bordák ropogását, a szuronyok vélhetően élő szervezetbe való behatolásának valószínűtlenül nyerssé csupaszodott mozdulatait, s hamarosan közlőről láttuk, ahogyan az idegenek kezében a végső dőfés után a puskatust még belülről néhányszor megrángatja a vadul dobogó megsebzett szív.

A malom földdel feltöltött támpillérébe temettettünk, mondják a távoli szemtanúk, akik házaik előtt kötögetve nézték végig a mészárlást, amiből akkor, ott egyetlen mozdulatot sem értettek. Aztán már rettegve, ülőhelyzetükből felszökkenve, a téglafal oldalát a sugárvértől hajnali rózsaszín pírnak véelve, mégis megéreztek a vérszagot. Utolsó egynémelyikünknek már alig jutott hely, úgy lettünk egymásra dobálva, kevés földet magunkra szórva elvermelve.

A leydeni kapitányt még aznap reggel ismeretlen helyre szállították.